

מחשבה קצרה על הדף

הרב יחזקאל הרטמן

SHORT MACHSHAVA ON THE DAF

בבא בתרא דף קלז

פרשת נתינת הבכורה ליוסף

האומר 'נכסי לראובן ואחריו לפלוני', וראובן הקנה לאדם שלישי, נחלקו רשב"ג ורבי אם הקנתו מועילה.

הפרשת דרכים (דרך האתרים דרוש ג) מבאר ע"פ גמרתנו את הפסוקים בנתינת הבכורה ליוסף. יעקב אומר "אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי", כלומר שבני יוסף יקבלו שני חלקים בא". ומקשה הפרש"ד כמה שאלות, ונזכיר שתיים: א) בכך שנתן לאפרים ומנשה שני חלקים, יוצא מכך שאם יוולדו ליוסף עוד ילדים, הם יקבלו בתוך אפרים ומנשה (ולרמב"ן רק בחלק הפשוט ולא בחלק הבכורה), וקשה מדוע יעקב לא נתן ליוסף עצמו חלק כפול, ובכך כל ילדיו יחלקו בשווה. ב) יעקב אומר "ואני בבואי מפדן מתה וכו'", ומה הקשר לכאן.

ומבאר הפרשת דרכים ע"פ שלשה דינים שנלמדים בסוגיין: א) בעמ' א' אמרה הגמ' שאפילו לרשב"ג שראובן יכול להקנות לאחר, היינו דוקא במתנת בריא ולא במתנת שכ"מ, דכיון שחלה רק אחר גמר מיתה, כבר קדמו אחריו. ב) בעמ' ב' הובא המעשה דההיא אתתא שנתנה את האילן לרב ביבי בר אביו ואחריו ליורשיה, ונתן את האילן לבנו, ואמרינן שאין הדבר מועיל. וביארו רבנו חננאל והרמב"ם שבנו נחשב כנפשיה ועדיין האילן אצלו, וכל זמן שהמתנה לא יצאה מרשותו של הראשון, ממילא מתקיים ה'אחריו'. נמצא שיש ב' דרכים שאין המתנה של הראשון מועילה: א' במתנת שכ"מ. ב' כשנתן לבנו. ג) עוד למדנו בע"א שלרשב"ג שהראשון יכול לתת לאחר, יכול גם לעשותו תכריכין למת ועי"ז נאסר בהנאה, מהני.

מעתה מבאר הפרשת דרכים כן: הקב"ה הבטיח את א"י ליעקב "ולזרעך אחריו", והיינו כענין 'אחריו' דסוגיין. יעקב חפץ לתת בכורה ליוסף, ולמנוע את 'אחריו' לפלוני. ולשיטת רשב"ג אפשר לעשות כן, אבל הרי למדנו שבב' דרכים א"א לעשות כן: א. במתנת שכ"מ. ב. בנתינה לבנו לא מהני. על כן אמר יעקב שנתן עכשיו לאפרים ומנשה, ובכך פתר את שתי הבעיות: ראשית הוא נתן כבר עכשיו ולא אחר מיתתו, וא"כ אין זה מתנת שכ"מ. שנית, הוא לא נתן לבנו יוסף אלא לנכדיו, וא"כ לא היה לבנו.

ועדיין חשש יעקב שיוסף יאמר שאין הלכה כרשב"ג אלא כרבי. ע"ז אמר יעקב דסבירא ליה לגמרי כרשב"ג, ואפילו להשתמש לתכריכי המת, שהרי קבר בא"י את רחל, הרי שאותה קרקע שהיתה 'אחריו', אמורה להינתן לבניו, ובמקום זאת נעשתה קבר שהם כתכריכין למת, אע"פ שאסור בהנאה. אלמא דלגמרי ס"ל כרשב"ג, ושוב מהני מתנתו לאפרים ומנשה.

והדברים נפלאים.

דף קלח

תנו מנה לפלוני ואחריו לפלוני

שכ"מ שאמר תנו מאתים וזו לפלוני, וג' מאות לפלוני, וד' מאות לפלוני, אין אומרים כל הקודם בשטר זכה. לפיכך יצא עליו שט"ח גובה מכולם. אבל אמר תנו ר' זו לפלוני ואחריו לפלוני ואחריו לפלוני, אומרינן כל הקודם בשטר זוכה לפיכך יצא עליו שט"ח גובה מן האחרון וכו'.

העולה דבסתמא אין אומרים שהקדים את האחד בדוקא, אא"כ הגדיר כל אחד בדיבור נפרד.

החסיד יעב"ץ עמ"ס אבות (פ"ה מ"א) מבאר ע"פ סוגיין את המשנה "בעשרה מאמרות נברא העולם, והלא במאמר אחד יכול להיברא, אלא ליתן שכר לצדיקים שמקיימים עולם שנברא ב' מאמרות, ולתת עונש לרשעים שמחריבין עולם שנברא ב' מאמרות".

ומבאר החסיד יעב"ץ, אם העולם היה נברא במאמר אחד, הרי הכל היה מוגדר מדרגה אחת. אך הקב"ה ברא את העולם ב' מאמרות, ולכל דרגה יש מאמר בפני עצמו, עד המאמר האחרון שהוא בריאת האדם, מובן אפוא שהאדם הוא החשוב שבכולם.

[ולהוסיף מה ששמעתי שהגרמ"ד ויסמנדל זצ"ל אמר בדרשתו האחרונה, על מה שנאמר "א"ל אמונה" - ודרשו חז"ל "שהאמין בעולם ובראו" (ספרי האזינו), שאין הכוונה רק בייחס לעולם, אלא גם בנוגע לכל יחיד. כל אדם שנברא הקב"ה האמין בו ובראו. אין האדם כמו הנמלים שחשיבותם בהיותם "מין הנמלים", אלא האדם הפרטי הוא תכלית לעצמו, והקב"ה בחר בו אישית למלא תפקיד מסוים].

וזה שאומרת המשנה - כיון שהאדם זכה למאמר נפרד, הצדיקים שממלאים את תפקידם זוכים לשכר מיוחד, ואילו הרשעים שאינם חיים בהתאם לאותו מאמר, נענשים על כך.

דף קלט

הבנות יזונו

"מי שמת והניח בנים ובנות, בזמן שהנכסים מרובין, הבנים יירשו והבנות יזונו. בזמן שהנכסים מועטין, הבנות יזונו והבנים ישאלו על הפתחים".

חז"ל תקנו שבנכסים מועטים הבנים ישאלו על הפתחים ולא הבנות, דבזיון הוא להן.

החיד"א (דבש לפי מערכת צ) מביא דאיתא בחז"ל שיעקר הצדקה הוא לתלמידי חכמים [ולכאוו' מקורו בויקרא רבה פכ"ה דהקב"ה עתיד לעשות צד וחופות לבעלי המצוות אצל בעלי תורה, ומדוקדק שמדובר במי שתומך בת"ח, כזבולון שתומך ביששכר, וכשמעון אחי עזריה]. ומבאר החיד"א "ושמעתי טעם לזה עם הדין דהבנות יזונו והבנים ישראלו על הפתחים, והת"ח גמירי דאהדורי אפתחא לא מהדרי

מבואר אפוא שטומטום יש בו חסרון פנימי, ונשמתו טעונה תיקון מיוחד, ושפיר ניתן להחשיבו כבריה בפני עצמה.

דף קמא

בת תחילה סימן יפה לבנים

מצינו ב' דרכים ע"פ הדרוש לבאר ענין זה.

בשם הגר"א (ליקוטי תורה ר"ה דף ל"א) מובא ש"בת" היא משל ליראת שמים, כמ"ש "אשה יראת ה' היא תתהלל", ו"בן" הוא משל לתורה, שהתלמידים נקראו בנים. כוונת הגמ' היא שכדי לזכות לתורה, צריך להקדים לה "בת תחילה", דהיינו יראת שמים. וכמו שאמר התנא באבות "כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת", והגמ' שבת (לא, ב) דמי שיש לו תורה בלי יר"ש, דומה למי שלא נתנו לו מפתחות לבית. אם אין יר"ש אין התורה יכולה להתקיים.

בהקדמת הש"ש (אות י) מבאר עפ"י את הפסוק "וירא ה' וינאץ מכעס בניו ובנותיו", ור"ל שהקדימו בנים לבנות שעסקו בתורה בלי יר"ש, וכמו שנאמר אח"כ "כי דור תהפוכות המה", שהפכו את הסדר הנכון, ולא הקדימו את הבת לבן.

בספרי חסידות (תולדות יעקב יוסף קו"א, בשם ר"נ מהורודנקא) מבואר ש"בת" היינו שיש לאדם חשק ותאוה לגדול בעבודת ה', כמו הנקבה שחשקה ותאוותה להתחבר לזכר. לעומת זאת "בן" הוא השגת המדרגה בעבודת ה'. כשאדם נמצא במדרגת 'בת' שהוא מלא בשאיפה ותשוקה לעלות בעבודת ה', אז יש בכך סימן יפה לבנים, להשגת המעלה עצמה. אך מי שמרגיש מלא ואין בו תחושת חסרון ותשוקה להתעלות, אז אין לו את הסימן היפה.

בספר דגל מחנה אפרים (חיי שרה) מבאר לפי"ז מה שנחלקו על אברהם אבינו אם היתה לו בת או שלא היתה לו בת. וביאר דמאן דאמר שלא היתה לו בת ס"ל דאברהם השיג את כל המדרגות האפשריות, וכבר לא היה צריך להשתוקק להתעלות בבחינת בת, אך אידך מ"ד ס"ל שאפילו אברהם היתה לו בת, היינו שגם הוא תפס את עצמו כחסר, והתאוה יותר ויותר להשגות רמות ונשגבות חדשות.

דף קמב

המזכה לעובר

אמר שמואל לרב חנא בגדתאה, פוק אייתי לי בי עשרה, ואימא לך באפייהו, המזכה לעובר קנה. והלכתא המזכה לעובר לא קנה.

החת"ס (דרשות ח"א לער"ח אדר תקס"א) מבאר את הגמ' כאן על דרך הדרוש.

מה ענין בקשת שמואל מר"ח בגדתאה לפרסם את הדבר. ונוקט החת"ס כרש"י (יבמות סז, א) דבגדתאה היינו בעל אגדה, והיינו שכיון שהיה בעל אגדתא רגיל הוא לדרוש ברבים בענינים שונים ודרכו

(שבת קנא, ב), ומתביישים, וא"כ צריך לזונם בכבוד ושאר עניים ישאלו על הפתחים. ע"כ שמעת. ואפשר דזה טעם מ"ש ביומא (עא, א) אליכם אישים אקרא, אלו ת"ח שדומים לנשים, כלומר דומים לנשים דמתביישות וה"נ ת"ח אהדורי אפתחא לא מהדרי, ובזה הם דומים לנשים, ולכן הצדקה עם הת"ח היא המעולה, שמתביישים כנשים ודינא הוא הבנות יזונו".

בילקוט מעם לועז משלי (פ"ז פסוק ד) מביא רעיון דומה על הפסוק "אמור לחכמה אחותי את", כלומר כשם שכשיש אחות ונכסים מועטים, היא מקבלת, כך אדם שיש לו מעט ממון, יש לו להקדים לתת לת"ח.

ונסיף שתי צורות ללמוד את המשנה ע"פ חסידות.

בספר מגיד דבריו ליעקב (להמגיד מקאזניץ אות קל) מבאר ש'הבנים' אלו ישראל, ו'הבנות' אלו אוה"ע. בעולם מתוקן שיש נכסים מרובים ושפע בעולם, הרי הבנים ירשו והבנות יזונו, שהשפע עובר דרך עם ישראל לשאר האומות, כמו שבסוכות אנו מקריבים עבור אוה"ע. אך כשיש מיעוט נכסים, כלומר שנמצאים בגלות, אז אוה"ע חיים בשלווה ועם ישראל חסרים.

בספר מקור מים חיים מבאר שבנים הם הנשמה, הבנות הן הגוף, וכשיש מספיק רוחניות באדם הנשמה מקבלת את עיקר התזונה ומשם ניזון גם הגוף. אך כשאין לאדם די רוחניות, הגוף חי בעוה"ז ויש לו את ההשפעה שמספיקה לגוף בלבד, ואין לנשמה די, וזקוקה היא לחזר על הפתחים כדי לפרנס את עצמה.

דף קמ

טומטום בריה בפני עצמה

לרשב"ג טומטום אינו זכר ואינו נקיבה, אלא הוא בריה בפני עצמה.

וצ"ב, בשלמא אנדרוגינוס שיש לו סימני זכר ונקיבה כאחד, מובן שיש המחשיבים אותו בריה בפני עצמה. אבל טומטום שאינו אלא מכוסה ולא ידוע (ואם ייקרע ייודע), מהיכ"ת להחשיבו כבריה בפני עצמה.

והדברים מתבארים בתיקון"ז (תיקון עבהגה"ה דף קסב: דפוס וילנא). הגר"א שם מבאר שהרקע הוא המשנה בחגיגה דטומטום ואנדרוגינוס וחציו עבד פטורין מן הראיה, ומבאר שטומטום שסתום מבחוץ, יש בכך גילוי שהנשמה סתומה ואינה יכולה להלל את הקב"ה, ועל כן פטור מן הראיה, שאינו ראוי לכך. ומבואר עוד שם שאותו טומטום בא לעולם בצורה כזו כדי לתקן את הגלגול הקודם, ובגלגול הבא יהיה ראוי לשבח את ה'.

רבי צדוק הכהן (מחשבות חרוץ אות טו) מבאר דכל איש חשוך בנים, ונכלל בזה טומטום ואנדרוגינוס, הרי זה חשכה בנשמה שמגיעה ע"י חטא. וכשנולד בצורה כזו, אות הוא שחטא בגלגול הקודם. והביאור, דההולדה היא להמשיך ולגלות את עומק נפשו, אל הנפשות הנולדות. ומי שאינו יכול להוליד יש לו חסרון בנשמה שאינו יכול לגלותה הלאה.

להמשיל הגלות לעובר במעי אמו (שבגאולה עם ישראל ייוולד מחדש), ועלולים דלת העם לטעון דא"כ אין ממש ב"יעודים העתידיים, דהמזכה לעובר לא קנה, לכן א"ל שמואל שיפרסם דאין הדין כן אלא המזכה לעובר קנה. אלא שאנן לא קי"ל הכי, אלא המזכה לעובר לא קנה, וא"כ מה נתרץ על קושיא זו.

ותירץ החת"ס בג' דרכים: א) הטעם שהמזכה לעובר לא קנה, משום דמקנה לדבר שאינו בעולם ואין בידו להביאו לעולם. אולם אצל הקב"ה, הרי בידו להוציאנו לגאולה, וחשיב דבר שבא לעולם. ב) יש מ"ד שבאומר לכשתלד קנה, וכך אמר לנו הקב"ה שיתן לנו את הייעודים הטובים בזמן הגאולה. ג) אמרינן בסוגיין דכלפי בנו המזכה לעובר קנה, דאדם קרוב אצל בנו, וכך גם אצל הקב"ה וישראל.

ומוסיף החת"ס ששלושת הנימוקים הללו נכללים בפסוקי המזמור על אילת השחר שאמרה אסתר המלכה:

כי אתה גוהי מבטן. כלומר אתה יכול למשכני ולהוציאנו מהבטן, והוא הטעם הראשון דלעיל.

מבטחי על שדי אמי. כלומר ההבטחה היא אחרי הלידה, לכשתלד.

עליך השלכתי מרחם מבטן אמי אלי אתה. אנו נחשבים בניו של הקב"ה גם בעודנו עוברים, ולכן אדם קרוב אצל בנו ומקנה לבנו.

דף קמג

ובני דן חושים

הגמ' דנה אם אפשר לקרוא לבן יחיד בלשון רבים "בני", ומביאה ראיה מהפסוק "ובני דן חושים". ודחינן: "דילמא כדתנא דבי חזקיה שהיו מרובין כחושים של קנה".

המהרש"א כתב: "כי דן לא היה לו אלא בן אחד, ושבתו היה מרובה באוכלוסין יותר מכל השבטים חוץ משבט יהודה, והכי אמרינן בב"ר (צד, ט) נכנס בצלמוניתו אצל אביו ומתברך בשבעים אלף, ובנימין נכנס בעשרה (בנים) ומתברך במ' אלף". והיינו שדן נכנס בשפלות רוח לפני יעקב, שלא היה לו אלא בן אחד, ונתברך בריבוי גדול.

ומהר"ל מוסיף שהדימוי לקנים הוא, שהקנים גדלים במהירות ובבת אחת, וכך דן התרבה בקצב מהיר מאד.

המהרש"א מציין שיש הסבר שלישי מדוע כתוב 'בני' לשון רבים, והוא במדרש הנ"ל, שכאשר ירדו בני ישראל למצרים נמנים שבעים נפש, ובפרטן אי אתה מוצא אלא ס"ט, ולעיל בגמ' (קכג, ב) אמרינן שיוכבד השלימה למנין שבעים. אמנם במדרש הנ"ל יש דעות אחרות, דיש אומרים שהקב"ה השלים, וי"א יעקב, וי"א סרח בת אשר, וי"א שחושים בן דן השלים - והיינו שנמנה פעמיים כדי להשלים למספר שבעים. ומקשה המהרש"א שהרי כשהתורה מפרטת מנין כל אחת מהאמהות, נאמר שבני לאה היו ל"ג, ובני בלהה ז', וע"פ החשבון הנ"ל צריך להיות שבני בלהה ח' ובני לאה ל"ב. והניח בצ"ע.

והנה במדרש הנ"ל איתא דבתורתו של רבי מאיר מצאו כתוב ובן דן חושים. ומבאר בספר אבני שהם (הובא בפנינים יקרים פרשת ויגש), דאיתא בחולין דף ע"ה דר"מ ס"ל עובר לאו ירך אמו הוא, ואיתא בב"ב (קכג, ב) דיוכבד משלימה למנין שבעים שנולדה בין החומות, ותירוץ זה אתי רק אם נסבור שעובר לאו ירך אמו, דאז יוכבד ואמה נחשבים תרתי, אך אם נסבור שעובר ירך אמו א"כ א"ל לספור את יוכבד, ונצטרך להגיע לתירוץ שחושים נספר פעמיים. ומעתה, כיון דר"מ ס"ל עובר ירך אמו, לא נצרך לומר שחושים נחשב לשנים, דשפיר יכול לסבור כתירוץ הגמ' גבי יוכבד, ועל כן בתורתו כתוב ובן דן חושים, שאינו נחשב לשנים. דו"ק.

דף קמד

הכל בידי שמים חוץ מצינים פחים

מצינו בסוגייתנו מחלוקת ראשונים יסודית בענין בחירת האדם.

התוס' מבארים ד"הכל בידי שמים" היינו שאריה וגנבים שבאים על האדם הכל נגזר בידי שמים, ואילו צינים ופחים תמיד באים בפשיעת האדם ולא בידי שמים. אבל אדם שרוצה לאבד עצמו לדעת, אם יפיל עצמו לאריה יכול לעשות זאת אף שלא נגזר עליו כן.

רש"י בכתובות (ל, א) מפרש שצינים ופחים "פעמים באין בפשיעה". משמע דלפעמים באים בידי שמים, וא"כ שאר דברים לעולם באים בידי שמים ולא בידי אדם. ומשמע שאדגם אינו יכול לגרום לעצמו נזק, דלא כתוס'.

ובביאור הדברים, רבי אלחנן וסרמון זצ"ל (ביאורי אגדות ע"ד הפשט סי' ז) מציין לדברי החוה"ל (שער הבטחון פ"ד) דאי אפשר שיקרה לאדם מאומה אם לא נגזר עליו, גם אם חבירו (שהוא בעל בחירה) מנסה להזיקו. ולא עוד אלא שאפילו אם האדם מנסה להזיק לעצמו, לא יצליח אם לא שנגזר עליו כן. ומה שנענש אדם שפוגע בעצמו, הביאור הוא שאין סתירה בין גזירה לבחירה, וכמ"ש ברמב"ן (לך לך טו, ג) דאף שנגזר על ישראל בברית בין הבתרים שיענו אותם, אין זה סותר לכך שהמצרים שעינו את ישראל, יענשו, והוסיף: "ודע והבן כי האיש שנכתב ונחתם בר"ה להריגה, לא ינקה הלסטים ההורג אותו בעבור שעשה מה שנגזר עליו, הוא רשע בעוונת ימות ודמו מיד הרוצח יבוקש". והבאנו כמה פעמים מרבי צדוק הכהן שלעולם אדם נענש על הרצון הרע שלו, דהמעשה עצמו הוא גזירת שמים כנ"ל שא"ל לעשות דבר בלא גזירה, אך בכך שהאדם רצה לעשות דבר רע (ואפי' אם היה בשוגג, לא נזהר מספיק ברצונו), על זה הוא נענש.

וה"ה העושה נזק לעצמו, דאף שלפי החוה"ל בהכרח שנגזר עליו הדבר, מ"מ ענוש יענש על מה שעשה בבחירתו.

וע"פ שיטת החוה"ל מיישב רבי אלחנן קושיית התוס' ישנים (כתובות שם) על מה שכתבו התוס' שיכול אדם להמית את עצמו בלי שנגזר עליו, שהרי נאמר במשנה (אבות ד, כב) על כרחך אתה חי, ותי' התו"י דאדם באופן טבעי לא מסוגל להרוג את עצמו, וזה הפירוש 'על כרחך'. אמנם ע"פ שיטת החוה"ל ודעימיה (רש"י), באמת אין אדם יכול לפגוע בעצמו בלי גזירת שמים.